

Реферат на тему: "Трагедія українського села 20-30-х в творчості В. Барки і У. Самчука"

Тематично-літературні реферати

Реферат на тему:

Трагедія українського села 20-30-х в творчості

В. Барки і У. Самчука

Кінець 20-х – початок 30-х років ХХ ст. ознаменувався для України, яка була тоді в складі СРСР – найстрашнішого, мабуть, прикладу тоталітарної держави в історії, приходом тяжких, дуже тяжких часів. За підрахунками Юрія Лавріненка, одного з небагатьох діячів національного відродження, якому вдалося вижити і під час Другої світової війни виїхати на Захід, в УРСР у 1930-х роках було ліквідовано майже 80% творчої інтелігенції. Тотальний характер винищення національної культурної еліти дали підстави йому назвати добу 1920–1930-х років "розстріляним відродженням". Але найтяжчим злочином Сталіна супроти українського народу було влаштування голодомору 1932-1933 років.

Віддаленою причиною голоду були завищені, нереальні цілі, яке радянське керівництво намагалося досягнути за час першої п'ятирічки (1928-1932). Виконання плану потребувало величезних капіталовкладень, і їх брак мав компенсуватися жорстокою експлуатацією населення – робітників, селян і політичних в'язнів. Примусовою працею можна було звести велетенські корпуси заводів, але як наповнити ці корпуси модерним технічним устаткуванням? Його треба було купувати за валюту на Заході, і єдиним джерелом одержання необхідних коштів став продаж зерна за кордон. Проте вже взимку 1927-1928 років у СРСР вибухнула заготівельна криза. За умов вільного ринку селяни не були зацікавлені продавати хліб, оскільки ціни на промислові товари утримувалися на дуже високому рівні. Шлях виходу із кризи Сталін вбачав у насильному вилученні хліба і здійсненні за 3— 4 роки часткової колективізації сільського господарства. Колективним господарствам під суворим державним контролем належало стати надійним постачальником хліба. У 1929 р. на Заході почалася затяжна економічна депресія, яка призвела до різкого падіння цін на хліб. Це означало, що більшовицькому керівництву для одержання необхідної кількості промислового устаткування потрібно було збільшити експорт зерна. Листопадовий (1929) пленум ЦК ВКП(б) прийняв курс на здійснення суцільної колективізації. Україна як основний постачальник зерна на ринок займала у цих планах особливе місце: вона мала стати прикладом того, як організувати великомасштабне колективне господарство.

Прискорення темпів колективізації означало фактичне проголошення війни селянству, яке не бажало йти в колгоспи і дивилося на них як на ще одну "міську"

вигадку. Утворення колгоспів внесло хаос і дезорганізацію у сільське виробництво. Хаос посилювався невмілими діями збюрократизованого керівництва, яке, не маючи жодного досвіду у сільському господарстві, давало з центру розпорядження, де і що сіяти. З 1931 до 1932 р. посівна площа в УРСР скоротилася на 20%, а втрати врожаю у 1931р. сягнули 30%. До цього неладу додалася посуха, що у 1931 р. охопила степові райони. Але не вона була причиною голоду: 1934 р. трапилася інша посуха, яка мала спустошливий характер. Однак голоду у 1934 р. не було. Він припав на 1932-1933 рр., й безпосередньо його викликала зловмисна воля партійного керівництва. Під впливом загальної дезорганізації, виселення із села найпродуктивнішої частини виробників та у результаті пасивного та активного опору колективізації колгоспи не могли виконувати покладених на них поставок зерна державі. але більшовицьке керівництво вимагало збіжжя за будь-яку ціну. У 1930 р. з України було забрано третину всього врожаю. Це значно перевищувало природну міру: якщо у 1930 р. УРСР зібрала 27% всесоюзного врожаю, то її частина у загальних поставках становила 38%. У 1931 р. УРСР належало здати таку саму кількість зерна, що й у 1930р., хоча врожай 1931 був нижчим за врожай 1930р. на 20%. Для вилучення зерна у селян до села надсилали війська і міліцію. Шляхом реквізицій з республіки було забрано не лише врожай, а й майже половину (45%) посівного зерна. Хоча під впливом наближення катастрофи норму поставок з України знизили у 1932р. з 7,7 до 6,2 млн. т, але й вона значно перевищувала реальні можливості республіки. Увесь врожай становив 14,6 млн. т; 40% його було втрачено під час збирання. Уже в січні в окремих районах розпочався голод. Україна задихалася від непосильних поставок, а ЦК ВКП(б) продовжував вважати темпи здачі українського хліба "ганебно відсталими". Центральне керівництво не бажало визнати, що воно прийняло нереальні плани. Основним винуватцем невиконання поставок вважалося селянство, яке нібито злісно приховувало хліб, викрадало його з колгоспу, нищило техніку тощо. 7 серпня 1932 р. ВЦВК і РНК СРСР ухвалили постанову "Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперативів та про зміцнення суспільної (соціалістичної) власності". Згідно з цим законом крадіжка майна колгоспу каралася розстрілом, а за пом'якшуючих обставин – ув'язненням не менше 10 років. Як крадіжка кваліфікувалася навіть спроба принести додому з колгоспного поля жменю зерна, щоб нагодувати дітей (у народній пам'яті цей закон залишився під назвою "закон про п'ять колосків"). Для контролю над виконанням рішення центру восени 1932 р. до Харкова прибула спеціальна хлібозаготівельна комісія на чолі з В'ячеславом Молотовим і Лазарем Кагановичем. Окремі села і цілі райони (88 із 358) як "найбільш злісні саботажники" заносилися до "чорних списків": з них заборонялося виїжджати, їм була припинена доставка будь-яких товарів. Населення у цих селах, якщо у нього не залишилося запасів їжі, вмирало поголовно. Для проведення реквізиції зерна у села надсилалися загони війська і міліції. Їм допомагали "буксирні бригади", сформовані з місцевих активістів. Озброєні довгими загостреними щупами, вони обшукували хати, стодоли, садибу, щоб вилучити прихований хліб. Забирали не лише необхідну для виконання кількість зерна, а й

запаси будь-якої їжі. Прихоплювалися також гроші, посуд, килими та інше – все цінне, що вдалося знайти під час обшуку. Над українським селом нависла смертельна небезпека, якої воно не знало з часів татарських і турецьких навал. Колись Олександр Герцен, реагуючи на моральні проблеми, які піднімає з собою технічний прогрес, сказав, що над усе боїться "Чингісхана з телеграфом". Роберт Коквест, американський дослідник колоду 1932-1933 рр., назвав ці слова найвлучнішою характеристикою того, що відбувалося на Україні у ці роки. До цієї характеристики можна хіба додати лише одне: новітні Чингісхани були страшнішими ще й тим, що, окрім найновішої зброї, мали "єдино вірну ідеологію". Комісія Молотова вивезла з України майже всі хлібні запаси (хоча навіть цього виявилось недостатньо для виконання плану!).

Найбільшого розмаху голод сягнув після завершення роботи хлібозаготівельної комісії, весною-літом 1933 р. Люди вимирали цілими селами. Першими, як правило, гинули чоловіки, пізніше діти, і останніми – жінки. Голод притуплював моральність. У багатьох місцевостях були зафіксовані випадки канібалізму. Найстрашнішим боком голоду була смерть мільйонів дітей. Про масштаби дитячої смертності свідчить такий факт: у с. Плешкан на Полтавщині напередодні голоду 1932-1933 рр. у школі усі чотири класні кімнати були наповнені учнями. Після голоду школу закрили – більше нікому було її відвідувати.

Селяни пробували рятуватися втечею до міста, але й там їх наздоганяла смерть – міське населення само терпіло від нестачі їжі, та й боялося надавати допомогу "куркулям", "контрреволюціонерам" і "саботажникам". Очевидці свідчать, що голод обмежувався українською територією; вимираючим українським селянам не дозволялося переходити або переїжджати в Росію, де голод не був таким гострим. На кордоні з Росією стояли загороджувальні загони, які розстрілювали втікачів з України. Так само розстрілювали селян, які намагалися врятуватися втечею через польський або румунський кордон.

Радянське керівництво довгий час не вживало заходів, щоб полегшити долю мільйонів голодуючих. Купи зерна і картоплі, зібрані на залізничних станціях для вивезення в Росію, гнили просто неба. Але охорона не підпускала до них селян. У окремих випадках люди, яких ще не зовсім покинули сили, наважувалися на штурми зерносовищ. Їх розстрілювали, щасливіших після арешту відправляли на ув'язнення – там принаймні можна було попоїсти! Сільських активістів, які допомогли реквізувати хліб, залишали помирати разом з іншими. Лише у квітні 1933 р., коли голод лютував у повну силу, надійшло розпорядження про передачу селянам певної кількості стратегічних запасів хліба. Партійному керівництву, очевидно, не йшлося про гуманні цілі. Воно боялося втратити повністю своїх годувальників. "На носі" була нова посівна кампанія, а по селах не було ані чим сіяти, ані самих сіячів.

Радянський режим заперечував факт існування голоду. Тому кількість жертв голоду обчислити дуже тяжко: ніхто не вів обліку загиблих. У 1937р. у Радянському Союзі був проведений черговий перепис населення. Він виявив величезні демографічні втрати, які сталися з часу проведення попереднього перепису 1926р. Найбільшу

кількість жертв голоду подає Роберт Конквест: у 1932-1933 рр. загинуло 7 млн. людей, з них 5 млн. В Україні, 1 млн. на Північному Кавказі, ще 1 млн. – в інших місцях.

Голод 1932-1933 рр., його витоки та наслідки, стали справжньою національною трагедією. І, звичайно, велике людське горе, горе цілої нації, не могло не відобразитися у художній літературі. В українській і світовій літературі в різні часи з'явилися твори про жахіття 30-х років. Але, я вважаю, найглибше, найгрунтовніше, найпроникливіше розробили тему соціальної катастрофи письменники української діаспори Улас Самчук і Василь Барка.

Першим художнім твором в українській та світовій літературі про велику трагедію століття був роман Уласа Самчука "Марія" (1939), написаний за кордоном по гарячих слідах страшних подій. Невеликий за обсягом, він охоплює кілька десятиліть: в ньому автор художньо осмислює суспільні катаклізми, людські драми й трагедії в дореволюційний період, після жовтневого перевороту, в роки громадянської війни і в час злочинних більшовицьких реформ 30-х років, наслідком яких був геноцид, що забрав з життя близько 10 мільйонів чоловік. Картини людських страждань, мученицьких смертей, аморальних діянь більшовицьких опричників вражають трагедійністю, широтою художніх узагальнень.

Головну героїню роману Марію називають Богородицею. Вона образ-символ багатостраждальної, сплюндрованої України. Багато що споріднює її з героїнями українських класичних творів, написаних у різні часи: з Маланкою Волик ("Фата Моргана" М. Коцюбинського), Катрею Гармаш ("Мати" А. Головка – перша редакція), Половчихою ("Вершники" Ю. Яновського). Життя героїні роману У. Самчука, її любов, випробування, страждання, болі, муки – все це описується в стилі агіографічного жанру, проходить через пам'ять вмираючої з голоду старої жінки, яка втратила в часи соціальних потрясінь дітей чоловіка, нажите важкою працею майно. Доля Марії, її великомученицької дочки з маленьким дитям, трьох синів – це доля України та її дітей, яким судився свій шлях – неймовірно важкий, страдницький і трагічний.

У Уласа Самчука давні традиційні проблеми моралі, праці на землі, достатку, любові та щастя, християнської моралі, національної свідомості, батьків та дітей, постають у самобутній художній інтерпретації, у спектрі бачення трагедії України 1917-1933 рр. Наймолодший Маріїн син Лаврін, як найпорядніший, найлюдяніший, свідомий національно, стає жертвою більшовицьких репресій. Трагедія Маріїного роду відбувається день за днем. Єдина дочка з маленькою дитиною гинуть у голодних муках. Середульший син, ледачий і неслухняний Максим, стає більшовицьким катом, глумиться над одвічною народною мораллю, руйнує святі храми, мордує своїх співвітчизників, зневажає національне коріння. Саме він символізує руйнівну антигуманну суть комуністичного лжемесіанства. Символічним є і те, що відступника-сина, як те ми маємо в Гоголя, власною рукою карає на смерть рідний батько Корній: "Швидкими кроками підійшов до нього і раз, другий розмахнувся і опустив сокиру.

Вирвався дикий крик і одразу замовк. Сокира своїм гострієм попадала у щось м'яке, у щось м'яке, що легко піддавалося, і тому глибоко грузла. З ліжка білого,

теплого виривалися деякий час стогони, але і вони затихли. Корній сік і сік. Сік, як малий хлопчина січе кропиву чи бур'ян, поки не втомила рука ..."

Але й сокирою Корній рубав соціалізм, пролетаріат, які винищили рід Перепутьків, знищили господарство, повиганяли з рідної домівки, які знищили мільйони українських родин. Убивши сина-відступника – одного з винуватців національної трагедії, – Корній водночас виявляє турботу про вмираючу дружину Марію, віддаючи їй те, що лишилося від недоїденого дохлого зайця, піклується про Надію, не знаючи, що збожеволіла і ошаліла від голоду дочка наклала на себе руки, задушив перед тим своє дитя.

Близький до В. Стефаніка як неабиякий майстер психологічного письма, Улас Самчук вдається до глибокого аналізу внутрішнього стану персонажів, які опиняються в екстремальних ситуаціях. Так, переконаний, що він повинен покарати сина-нелюда і розуміючи, що сам помре з голоду, Корній виявляє останню увагу свою до дружини, розчулюється до рідного пса, на якого не звелася рука і з котрим збирається вмерти разом десь у полі.

З вуст Корнія – колись легковажного, навіть бездушного матроса, якому людяність і порядність повернула чесна праця, ? злітає осуд злочинної системи, що нищила в селянинові господаря, руйнувала одвічний нерозривний зв'язок його з землею: "І який же я гріх робив, коли у мене з двох десятин повстало дванадцять? Коли у мене з одної корови стало шість... Коли з десяти родючих дерев виросло двісті? Який це був, розумна людино, гріх і пощо взивати мене сволотою, кулаком? ...

... Щоб я, що цілий вік лив піт, що витворив стільки хліба, яким можна прокормити цілу державу, йшов до отої комуни і там щовечора наставляв старечу руку, щоб мені який-небудь Янкель давав кусень глевкого, з посліду хліба? О ні! Ото вже ні!"

Але обрубаний родовий корінь, опоганена земля, пішов у світи на погибель Корній, не стало Маріїних дітей, вмирає й вона сама, мати роду людського. І все ж, попри трагедійний пафос, у творі бринять життєстверджуючі мотиви, мотиви незнищенності пам'яті народної, торжества добра над злом. Десь живе єдина гілка Маріїного роду: її і Корніїв найстарший син Демко, потрапивши у війну до німецького полону, пустив там коріння на чужій землі. Воскреснуть у людській пам'яті й невинно убієнні.

Символічне видіння бачить вмираюча Марія, а поруч – Гната, її колишнього, зрадженого нею чоловіка:

"Марія розплющила очі, дивиться назустріч сонцю, вийняла суху кістляву руку і простягнула її далеко від себе.

– Сонце! – каже вона.– Сонце! Дивися, Гнате, яке сонце. Бачив ти коли таке сонце?..

Кінчики проміння опалюють сухі жили руки, б'ють у запалі очі, підбарвлюють срібло волосся. Марія не жмурить очей. Дивиться рівно і широко. Гнат мовчки сидить, і в душі його воскресають мертві з гробів, встають з домовини люди, далекі, забуті, розкидані по всій землі. Встають і співають радісні пісні. Гнат усміхається..."

Якщо Улас Самчук, змальовуючи життя українського села впродовж кількох десятиліть, аналізує передусім витоки великої народної трагедії 1933 року, то Василь

Барка у своєму романі "Жовтий князь" (1963), художньо узагальнюючи документальний матеріал страшного злочину тоталітаризму, подає безліч жахливих картин цього Апокліпсису, через окремі людські долі, вчинки, моральну позицію персонажів відтворює цілий народ в певній історичній конкретиці. Твір В. Барки просто-таки пересичений страшними фактами, подіями – реаліями чорного лихоліття. Трагедія 1933-го осмислюється письменником через біблійне пророцтво як результат запрограмованого геноциду, що його здійснювала партія більшовиків та її вожді, які асоціюються з фатальним диявольським знаком "666". Звір із цим знаком постає з розповідей подорожнього в жовтому одязі – так через увесь роман проходить символічний образ Жовтого князя, що несе смерть, горе, страждання, суцільне нищення й руйнацію, спустошує не тільки землю, а й душі людські: "Всіх супротивних йому, але вірних Христу, викликатимуть і вигризатимуть з ниви життя, вбиватимуть, як чужих птахів – огнем, залізом, голодом; подібно тепер робиться. Погіршає люто при останньому звірі ... Скибки хліба не дадуть, коли не покажеться знак на лобі і на долоні, кладений від князя, що при дияволі ходить".

У романі докладно змальовуються діяння більшовицьких опричників, які, запопадливо вислужуючись перед вищими ешелонами влади та їхніми сатрапами в Україні, забирали в селянських багатодітних сімей останні крихти, свідомо прирікаючи дітей на мученицьку смерть.

А ось картинка з вищими партійними чиновниками:

"Партійщина вищого рангу і звання, з яскравими зірками на кашкетах і грудях, позиркує в виразі кислуватого погірдливого нудьги крізь шибки автомашини... позиркує на трупи, розсіяні по вулицях, і відвертається випасеними обличчями".

Вражають у романі реалістичністю картини апокаліпсичної руйнації, вчиненої партією більшовиків. Картина соціального лиха вражає широтою художніх узагальнень, асоціаціями з апокаліпсичними образами біблійних пророцтв:

"Мов чужа місцевість. Німі демони підмінили її, і сірчаний сказ жовтого кагана побив життя, залишивши темну пустелю. Сади скрізь вирубано, самі пеньки де-не-де стирчать по дворищах, серед бур'янів. Все, що цвіло до сонця, пропало, ніби знесене бурею, пожегом, потопом, пошестю. Змінилося в дикі зарості, схожі на вовчі нетрі. Немає ні повіток, ні клунь, ні комор, – самі порозвалювані хати. Жоден землетрус не міг так знищити побут, як північна сарана, спряжена золотомлицькою каганівщиною".

У центрі твору мученицький шлях на Голгофу однієї родини – сім'ї Мирона Катранника. Усі випробування, страждання, що випали на долю її членів, набувають у творі символічного значення. Страшне лихоліття, що прийшло на нашу землю рівно "через дев'ятнадцять віків після розп'яття Спасителя, – це пришествя антихристів в образі більшовицьких реформаторів-осквернителів. Про це твердить перед смертю Дарії Катранник старенька мати, устами якої промовляє весь народ, який страшну злочинність сатанинської влади намагається пояснити через апокаліпсичне пророцтво.

У муках помирають діти Катранників Микола та Оленка, на очах своїх батьків, а батьки нічим не змогли їм допомогти. У пошуках їжі, серед чужих людей, у муках

голоду гинуть також виснажені Мирон і Дарія Катранники. Єдина гілочка їхнього роду, малий Андрійко, залишиться живим, щоб зберегти пам'ять про велику трагедію віку. Корінь його, зв'язок з рідною домівкою назавжди знищений – хлопчик шукатиме загублені сліди своєї неньки на цій багатостраждальній землі. І в цьому теж символічний підтекст: пройшовши крізь апокаліпсичні муки, нелюдські випробування, не стративши у собі добра, не вбивши історичної пам'яті, народ наш мусить відродити у собі найкраще, найчистіше, що йде з глибини віків.

У романі багато картин людських страждань, мученицьких голодних смертей, до дрібних деталей зображуються пошуки рятівних крихт, вражають розповіді про людоїдство, моральну деградацію, епізоди, пов'язані з похованням живих і мертвих. Однак значна увага в творі акцентується на кращих людських якостях, що їх у дні горя й скорботи не розтринькав наш народ. Над жорстокістю й моральним падінням все ж домінує доброта, милосердя, здатність прийти на допомогу одне одному. Так Андрійко ділиться рештками роздобутої ховрашатини з незнайомою жінкою, аби врятувати їй життя. У той же час подружжя Петрунів ділиться з хлопчиком останнім борошном і картоплею. Отже, у поєдинку зі смертю народ усе ж таки зберіг найкраще: людяність, природний альтруїзм, здатність спільно долати злигодні й біду. І в цьому гуманістичний і життєстверджуючий пафос роману В. Барки "Жовтий князь". Написаний на початку 60-х років у США, твір цей є на сьогодні найобґрунтованішою історичною конкретикою, епічним полотном про свідомий геноцид українського народу в 1933 році, злочинно, підло організований більшовицьким тоталітаризмом.

Розглянувши романи У. Самчука і В. Барки зазначимо, що вони одночасно і дуже різні, і в дечому мають багато спільного, як в побудові, так і в змісті. Але повністю одностайні Барка і Самчук в одному – обоє вони змалювали сутність трагедії села 30-х років, кожен по-своєму: Самчук – аналізуючи всю передісторію соціальної катастрофи, Барка – розглядаючи саме відрізок 1932-1933 рр. – страшного голодомору. Так, в історії сталося багато жахливого з українським народом, не раз на протязі ХХ ст. йому загрожувало повне винищення, але, попри всі негаразди, українське село – основний носій української народності – встояло, передусім завдячуючи своїй жаги до життя. І сьогодні, коли ми розбудовуємо нове суспільство, не повинні забувати сторінки історії, якими страшними вони б не були.

Література

1. Я. Грицак "Нарис історії України", с. 30-36.
2. Журнал "Слово і час", 1993, №10 с. 68-71.
3. Газета "Українська мова та література", 1997, число 5.